Materiallar to’plami · Conference Proceedings

TIL, TARJIMA VA TA’LIM: GLOBAL KOMMUNIKATSIYA VA RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA YANGI YONDASHUVLAR

03 October 2026

UDK 37

TIL O‘QITISH METODIKASI VA RAQAMLI PEDAGOGIKA

Yozma nutqni rivojlantirishda korpusga asoslangan metodning didaktik imkoniyatlari.

Qizlarxon Abdiolimova*

Farg’ona davlat universiteti

✉ abdiolimovaqizlarxon@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada chet tilida yozma nutqni rivojlantirishda korpusga asoslangan metodning nazariy va amaliy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Korpus materiallari o‘quvchiga tayyor qoida emas, balki real matnlardagi takroriy leksik-grammatik qoliplar, kollokatsiyalar, bog‘lovchi vositalar va janrga xos birliklarni kuzatish asosida xulosa chiqarish imkonini beradi. Nazariy-metodik tahlil natijasida yozuv darsi uchun besh bosqichli model taklif etildi, ya’ni yozuv muammosini aniqlash, korpusdan dalil yig‘ish, namunalarni qiyoslash va qonuniyatni umumlashtirish, topilmani matnda qo‘llash, korpusga tayangan holda tahrirlash va refleksiya. Metodning samarasi korpus savodxonligi, topshiriqlarning bosqichma-bosqich murakkablashuvi, o‘qituvchi ko‘magi hamda o‘quvchi va ekspert korpuslarini uyg‘un qo‘llashga bog‘liqligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar

yozma nutq, korpus lingvistikasi, korpusga asoslangan metod, ma’lumotlarga tayangan ta’lim, konkordans, kollokatsiya, akademik yozuv, tahrirlash.

DOI: 10.5281/zenodo.23278448

Maqolada “korpusga asoslangan metod” keng ma’noda qo‘llanadi. U korpus natijalari asosida tayyorlangan materiallardan foydalanishni ham, o‘quvchining konkordans vositasi orqali korpusga bevosita murojaat qilishini ham qamrab oladi. Birinchi holat ko‘pincha hands-off, ikkinchisi hands-on DDL deb yuritiladi. Boshlang‘ich bosqichda o‘qituvchi saralagan misollar kognitiv yukni kamaytiradi; keyingi bosqichda mustaqil qidiruv o‘quvchining so‘rov tuzish, natijani tanlash va dalilga tayangan qaror chiqarish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Korpusga asoslangan metodning nazariy asoslari. Korpusga asoslangan metodning markazida induktiv o‘rganish turadi. O‘quvchi avval qoida bilan emas, bir xil qidiruv birligi qatnashgan kontekstlar qatori bilan uchrashadi. U shakl, ma’no va vazifa o‘rtasidagi muntazam aloqalarni kuzatadi. Masalan, “however” birlikining gap boshida, o‘rtasida va tinish belgilaridan keyin kelishini qiyoslash orqali o‘quvchi bog‘lovchi vositaning faqat lug‘aviy ma’nosini emas, uning matn tuzilishidagi vazifasini ham anglaydi. Bunday jarayon til hodisasini sezish, farqlash va umumlashtirishga xizmat qiladi.

Johnsning uchlik modeli, ya’ni identification, classification va generalization, o‘quvchi faoliyatini aniq ifodalaydi. Zamonaviy tadqiqotlarda bu jarayon tanqidiy kuzatish va muammoli vazifalar bilan boyitiladi. O‘quvchi korpusda uchragan har bir misolni avtomatik ravishda “to‘g‘ri javob” deb qabul qilmaydi, bu jarayonda u janr, uslub, chastota va kontekstni hisobga oladi. Shuning uchun korpus bilan ishlash til bilimidan tashqari dalilni baholash ko‘nikmasini ham shakllantiradi.

Qayd etish va qayta ishlash mexanizmi. Yozuvdagi ko‘plab xatolar qoidani bilmaslikdan emas, muayyan vaziyatda qaysi birlik tabiiyroq ekanini sezmaslikdan kelib chiqadi. Konkordans qatorlari takroriy bir-

likni markazga joylashtirib, uning chap va o‘ng kontekstini bir vaqtning o‘zida ko‘rsatadi. Shu sabab o‘quvchi odatda ko‘zga tashlanmaydigan kollokatsiya, predlog tanlovi, fe’l modeli yoki akademik qolipni payqaydi. Korpus kuzatuvi yozuv jarayoniga ulanganida o‘quvchi topilmani yangi gapda sinaydi, o‘z matni bilan ekspert namunasini qiyoslaydi va qayta tahrir qiladi.

Meta-tahlil natijalari korpusdan foydalanish ikkinchi til o‘rganishida umumiy ijobiy samara berishini ko‘rsatadi, biroq natija topshiriq turi, o‘quvchi darajasi, korpus bilan bevosita yoki bilvosita ishlash va o‘qituvchi ko‘magiga qarab o‘zgaradi. Demak, metodning kuchi faqat katta hajmdagi til ma’lumotida emas, balki ma’lumotni yozuv muammosiga aylantiradigan pedagogik dizayndadir.

1-jadval. Korpusga asoslangan va an’anaviy yondashuvning farqlari.

Me Mezon **zonMezon**	An’anaviy yondashuv **An’anaviy yondashuv**	**Ko** Korpusga asoslangan yondashuv **rpusga asoslangan yondashuv**
Til manbai	Qoida, darslik va o‘qituvchi izohi	Autentik matnlardagi kuzatilgan qo‘llanishlar
O‘quvchi roli	Qoidani qabul qiladi va mashqda takrorlaydi	Muammoni tekshiradi, misollarni qiyoslaydi va xulosa chiqaradi
Yozuvdagi qaror	Intuitsiya yoki berilgan namunaga tayanadi	Chastota, kollokatsiya, janr va kontekst daliliga tayanadi
Xatoni tuzatish	O‘qituvchi tayyor tuzatishni beradi	O‘quvchi korpus orqali muqobil variantlarni topadi va asoslaydi
Natija	Qoidani bilish va nazoratli mashq	Til sezgirligi, mustaqil tahrir va transfer ko‘nikmasi

Yozma nutq komponentlarini rivojlantirish imkoniyatlari. Yozuv sifati ko‘pincha alohida so‘z boyligidan ko‘ra so‘zlarning tabiiy birikishiga bog‘liq. O‘quvchi “make a research” kabi ona tili ta’sirida yaratilgan birikmani ishlatishi mumkin. Korpusdagi “conduct research”, “carry out research” va “research shows” kabi takroriy modellarni chastota va kontekst bo‘yicha qiyoslash tanlovni aniqroq qiladi. Bunda vazifa sinonim topish bilan tugamaydi, ya’ni o‘quvchi birlikning grammatik modeli, semantik prosodiyasi va janrga mosligini ham tekshiradi.

Korpus grammatikani real qo‘llanish asosida o‘rganishga imkon beradi. Masalan, reporting verb bilan infinitive yoki that-clause tanlovi, artiklning termin bilan ishlatilishi, sabab va natijani ifodalovchi konstruktsiyalar qator kontekstlarda tekshiriladi. O‘quvchi faqat xatoni tuzatmaydi, balki nega muayyan variant shu janrda ko‘proq ishlatilishini tushuntiradi. Bunday tushuntirish metalingvistik ongni rivojlantiradi va keyingi yozuv vazifalariga ko‘chiriladigan qoida hosil qiladi.

Korpus yozuv jarayonining faqat rejalashtirish yoki til birliklarini o‘rgatish bosqichida emas, tahrir bosqichida ham qo‘llanadi. O‘quvchi shubhali birikmani belgilaydi, qidiruv so‘rovini tuzadi, mos registr yoki janrni tanlaydi, kamida bir necha kontekstni tekshiradi va o‘z qarorini izohlaydi. Bu ketma-ketlik tayyor tuzatishga qaramlikni kamaytiradi. Yoon va Hirvela o‘quvchilar korpusdan ayniqsa so‘z tanlash va iboralarni tekshirishda foyda ko‘rishini, biroq interfeys va natijalarni talqin qilish dastlab qiyinchilik tug‘dirishini ko‘rsatgan. Shu bois avtonomiya o‘qituvchining birdan chekinishi emas, balki ko‘makni bosqichma-bosqich kamaytirish orqali shakllanadi.

Yozuv darsi uchun besh bosqichli korpus modeli.

Tahlil natijalariga tayangan holda korpus metodini yozuv jarayoniga birlashtiradigan besh bosqichli model taklif etiladi. Model alohida “korpus mashg‘uloti”ni emas, yozuv muammosi bilan boshlanib, qayta yozilgan matn bilan tugaydigan siklni nazarda tutadi.

Modelning asosiy tamoyili shuki, korpus qidiruvi yozuvdan ajratilmaydi. Agar o‘quvchi faqat konkordans qatorini tahlil qilib, topilmani o‘z matnida ishlatmasa, mashq reseptiv darajada qoladi. Aksincha, qo‘llash va refleksiya bosqichlari korpus kuzatuvini produktiv yozuv ko‘nikmasiga aylantiradi. Har bir sikl kichik til muammosidan boshlanishi mumkin, ammo semestr davomida vazifalar so‘z birikmasidan paragraf va to‘liq janr tahliliga tomon murakkablashadi.

Korpusga asoslangan topshiriqlar tizimi.

Topshiriqlar o‘quvchining til darajasi va korpus savodxonligiga mos bo‘lishi kerak. Dastlab o‘qituvchi saralagan 8-12 ta qisqa konkordans qatori bilan ishlash, keyin tayyor qidiruv havolasi yoki ko‘rsatmasi asosida izlash, so‘ng mustaqil so‘rov tuzish tavsiya etiladi. Quyidagi topshiriqlar yozuv darsida bevosita qo‘llanishi mumkin.

Kollokatsiya detektivi. Berilgan ot yoki fe’l bilan tez-tez keladigan birliklarni guruhlash va ulardan foydalanib 5 ta mazmunli gap yozish.

Bog‘lovchini tanla. Ikki paragrafdagi mantiqiy munosabatni aniqlash; korpusda uch variantni tekshirib, eng mos bog‘lovchini dalil bilan tanlash.

Reporting verbs xaritasi. argue, suggest, demonstrate, claim kabi fe’llarni muallif pozitsiyasi va sintaktik model bo‘yicha tasniflash; adabiyotlar sharhi parchasini yozish.

O‘quvchi va ekspert matni. Guruh yozuvlaridan anonim kichik korpus tuzish; ortiqcha yoki kam ishlatilgan birliklarni ekspert korpusi bilan qiyoslash; paragrafni qayta yozish.

Janr harakatlari. Bir janrning 10-15 namunasida kirish, muammo, maqsad, natija yoki tavsiya bosqichlarini belgilash va har bir harakatga xos qoliplar bankini yaratish.

Korpusga tayangan tahrir jurnali. Har bir tuzatish uchun dastlabki variant, qidiruv so‘rovi, ikki dalil, yakuniy variant va qisqa izohni qayd etish.

Topshiriqni baholashda faqat yakuniy gapning to‘g‘riligi yetarli emas. O‘quvchi qidiruvni to‘g‘ri cheklagani, yetarli kontekst ko‘rgani, misollar orasidagi farqni anglagani va tanlovini yozuv maqsadi bilan bog‘lagani ham baholanadi. Shu tariqa baholash jarayoni “javob”ni emas, tilga oid qaror chiqarish sifatini o‘lchaydi.

Natijalar va muhokama. Nazariy-metodik tahlil korpusga asoslangan metod yozma nutqni uch darajada qo‘llab-quvvatlashini ko‘rsatdi. Mikro darajada u kollokatsiya, grammatik model va so‘z tanlovini aniqlashtiradi. Mezo darajada gaplararo bog‘lanish, metadiskurs va paragraf tuzilishini ko‘rsatadi. Makro darajada esa janrning ritorik bosqichlari hamda muallif pozitsiyasini qurishga yordam beradi. Bu darajalar bir-biridan ajralgan emas, masalan, reporting verb tanlovi ayni paytda leksik, grammatik va ritorik qarordir. Empirik ishlar korpus yondashuvining ijobiy imkoniyatlarini tasdiqlasa-da, natijalar avtomatik va bir xil emas. Cotos o‘quvchi korpusini ekspert korpusi bilan birlashtirishning foydasini ko‘rsatgan.

Kelgusida modelning samaradorligini eksperimental sinovdan o‘tkazish maqsadga muvofiq. Tadqiqotda kamida dastlabki yozuv, yakuniy yozuv va kechiktirilgan yozuv namunalarini qiyoslash; leksik xilma-xillik, kollokatsion aniqlik, grammatik xato, bog‘liqlik va janr mezonlarini alohida baholash; shuningdek, qidiruv jurnali, o‘ylab gapirish protokoli va intervyu orqali o‘quvchi strategiyalarini kuzatish lozim. Bunday aralash metod faqat “matn yaxshilandimi?” degan savolga emas, “qaysi korpus faoliyati qaysi o‘quvchi uchun va qanday sharoitda ishladi?” degan savolga ham javob beradi.

Xulosa. Korpusga asoslangan metod yozma nutqni real til dalillari orqali rivojlantiradi. Uning asosiy afzalligi o‘quvchiga tayyor javob berish emas, balki so‘z, birikma, grammatik konstruktsiya va janrga oid qarorni ko‘plab kontekstlar asosida tekshirish imkonini yaratishdir. Shu jarayonda o‘quvchi til birliklarini sezadi, qiyoslaydi, umumlashtiradi, o‘z matnida sinaydi va mustaqil tahrir qiladi.

Metod samarali bo‘lishi uchun to‘rtta shart muhim: korpus va topshiriq yozuv maqsadiga mos bo‘lishi; korpus savodxonligi bosqichma-bosqich shakllantirilishi; o‘qituvchi ko‘magi o‘quvchi tajribasiga qarab kamaytirilishi; korpus kuzatuvi albatta yozish va qayta yozish bilan yakunlanishi kerak. Ekspert korpusi me’yoriy va janrga xos namunani, mahalliy o‘quvchi korpusi esa guruhning real ehtiyojini ko‘rsatadi. Ularni uyg‘unlashtirish shaxsiylashtirilgan yozuv pedagogikasi uchun ayniqsa istiqbollidir. Taklif etilgan besh bosqichli model korpus tahlilini yozuv jarayoniga bog‘laydi va darsni “qoida - mashq - tekshirish” ketma-ketligidan “muammo - dalil - qonuniyat - qo‘llash - tahrir” sikliga o‘tkazadi. Mazkur model oliy ta’limda akademik yozuv, kasbiy yozish va chet tili metodikasi kurslarida moslashtirib qo‘llanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Boulton, A. (2010). Data-driven learning: Taking the computer out of the equation. Language Learning, 60(3), 534-572. https://doi.org/10.1111/j.1467-9922.2010.00566.x

[2] Boulton, A., & Cobb, T. (2017). Corpus use in language learning: A meta-analysis. Language Learning, 67(2), 348-393. https://doi.org/10.1111/lang.12224

[3] Charles, M. (2007). Reconciling top-down and bottom-up approaches to graduate writing: Using a corpus to teach rhetorical functions. Journal of English for Academic Purposes, 6(4), 289-302.

[4] Chen, M., Flowerdew, J., & Anthony, L. (2019). Introducing in-service English language teachers to data-driven learning for academic writing. System, 87, 102148. https://doi.org/10.1016/j.system.2019.102148

[5] Cotos, E. (2014). Enhancing writing pedagogy with learner corpus data. ReCALL, 26(2), 202-224. https://doi.org/10.1017/S0958344014000019

[6] Curry, N., & McEnery, T. (2025). Corpus linguistics for language teaching and learning: A research agenda. Language Teaching, 58(2), 232-251. https://doi.org/10.1017/S0261444824000430

[7] Johns, T. (1991). Should you be persuaded: Two samples of data-driven learning materials. English Language Research Journal, 4, 1-16.

[8] Li, D., Noordin, N., Ismail, L., & Cao, D. (2025). A systematic review of corpus-based instruction in EFL classroom. Heliyon, 11(2), e42016. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2025.e42016

[9] Lusta, A., Demirel, Ö., & Mohammadzadeh, B. (2023). Language corpus and data-driven learning in language classrooms: A systematic review. Heliyon, 9(12), e22731. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e22731

[10] O’Keeffe, A. (2021). Data-driven learning: A call for a broader research gaze. Language Teaching, 54(2), 259-272. https://doi.org/10.1017/S0261444820000245

[11] Schmidt, N. (2023). Unpacking second language writing teacher knowledge through corpus-based pedagogy training. ReCALL, 35(1), 40-57. https://doi.org/10.1017/S0958344022000106

[12] Ueno, S., & Takeuchi, O. (2023). Effective corpus use in second language learning: A meta-analytic approach. Applied Corpus Linguistics, 3(3), 100076. https://doi.org/10.1016/j.acorp.2023.100076

[13] Yoon, H., & Hirvela, A. (2004). ESL student attitudes toward corpus use in L2 writing. Journal of Second Language Writing, 13(4), 257-283.

[14] Zare, J., Azari Noughabi, M., & Al-Issa, A. (2024). The impact of data-driven learning form-focused tasks on learners’ task engagement: An intervention study. ReCALL, 36(3), 306-323. https://doi.org/10.1017/S0958344024000120